

УДК 378.147:811.1:371.315

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОЇ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ

Окопна Я. В., Чала К. М.

У статті представлено психолінгвістичні засади формування професійно орієнтованої іншомовної комунікативної компетентності майбутніх працівників туристичної сфери. На основі аналізу наукової літератури визначено теоретичні передумови професійно орієнтованого навчання німецькою мовою як другою іноземною мовою після англійської. В межах дослідження зазначено особливості відбору навчального матеріалу для дистанційного навчання. Туристичну сферу визначено як специфічну сферу професійної іншомовної багатомовної діяльності.

Ключові слова: друга іноземна мова, психолінгвістичні засади до формування професійно орієнтованої іншомовної комунікативної компетентності, туристичні менеджери.

В статье представлены психолингвистические основы формирования профессионально ориентированной иноязычной коммуникативной компетентности будущих работников туристической сферы. На основе анализа научной литературы определены теоретические предпосылки профессионально ориентированного обучения на немецком языке как втором иностранном языке после английского. Оговорены особенности отбора учебного материала для дистанционного обучения. Туристическая сфера определена как специфическая сфера профессиональной иноязычной многоязычной деятельности.

Ключевые слова: второй иностранный язык, психолингвистические основы формирования профессионально ориентированной иноязычной коммуникативной компетентности, туристические менеджеры.

The article is devoted to psycholinguistic foundations for the formation of professionally oriented foreign language communicative competence of future specialists in tourism industry. Through analysis of scientific literature theoretical preconditions of professionally oriented teaching in German as a second foreign language after English have been identified. Within the framework of the study peculiarities of teaching material selection for distance learning have been specified. The tourism sector has been defined as a specific field of professional foreign language multilingual activities.

Key words: second foreign language, psycholinguistic principles, formation of the professionally oriented foreign language communicative competence, tourism managers.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку та становлення нелінгвістичного вищого навчального закладу (ВНЗ) актуальності набуває його інтегрування до Міжнародної системи освіти, в тому числі й у сфері вивчення іноземних мов (ІМ). У світлі останніх подій особливої уваги потребує забезпечення базового мінімуму іншомовного багатомовного навчання майбутнього фахівця туристичної сфери з раціональним співвідношенням видів іншомовної мовленнєвої діяльності. Опанування двох і більше суміжних ІМ розглядається як надбання комунікативної компетенції на базі сформованої плуралінгвальної компетентності¹ [2, с. 5–7; 7–9; 11]. Комунікативно-орієнтоване навчання двох і більше ІМ має на меті не лише набуття практичних лексико-граматичних знань, а й розуміння студентами нелінгвістичного ВНЗ того, як дві суміжні ІМ можуть бути

¹ Під поняттям "суміжні" мови ми розуміємо споріднені мови індоєвропейської мовної родини, зокрема мови германської групи: англійська та німецька.

залученими одночасно до міжкультурної професійно орієнтованої комунікації [5, с. 62–70; 6, с. 98–109].

Курс держави на інтеграцію до світового співтовариства визначає стратегічний орієнтир її мовної політики в галузі професійно орієнтованого навчання двох і більше ІМ: формування особистості, здатної успішно спілкуватися ІМ в ситуаціях міжкультурної професійно орієнтованої комунікації [11; 12]. Реалізація цього замовлення у сфері туризму вимагає підготовки висококваліфікованих фахівців, спроможних виконувати роль культурного посередника між рідною та іншомовними країнами.

В умовах стрімкого розвитку різноманітних міжнародних контактів однією з обов'язкових кваліфікаційних вимог до майбутніх туристичних менеджерів є вміння здійснювати професійно орієнтоване спілкування другою ІМ. Вони мають володіти не тільки певними фаховими знаннями, але й будувати стратегію іншомовної комунікації другою ІМ з метою передачі іншомовному співрозмовнику професійно орієнтованої інформації, описувати явища, пояснювати факти та наводити аргументи для досягнення бажаного результату.

Виходячи із зазначеного вище, актуальності набуває вивчення німецької мови професійного спрямування (НМПС) після англійської.

Антропоцентричні дослідження є невід'ємною складовою психолінгвістичних засад формування професійно орієнтованої іншомовної комунікативної компетентності (ПОІКК) другою ІМ на базі першої у майбутніх працівників туристичної сфери. Адже поведінка, мовні, мотиваційні, психічні, психологічні та інші особливості формування ПОІКК заклали основи фундаментальних досліджень фізіології та функцій мозку, психіки та психології людини в процесі вивчення другої ІМ, а психолінгвістика як наука набула міждисциплінарного характеру.

В межах лінгвістичних досліджень процес формування ПОІКК другою ІМ передбачає науковий опис структури, форм та значень звуків, слів, словосполучень і речень суміжних мов. Психологічні розвідки сприяють організації технологій оволодіння цими системами та їх функціонування в реальному міжкультурному спілкуванні, коли майбутні працівники туристичної сфери вимовляють і розуміють речення. Психолінгвістика прогнозує ефективність здобуття глибинних знань та здібностей, необхідних майбутньому туристичному менеджеру для того, щоб одночасно опанувати другу ІМ після першої і послуговуватися нею не лише за фахових потреб, а й упродовж життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для формування ПОІКК у продуктивних видах мовленнєвої діяльності (МД) другою ІМ вже існує певна теоретична база. Зокрема, описано понятійну систему теорії МД, розроблено технології та сформульовано конкретні рекомендації щодо навчання, визначено об'єкти контролю рівня володіння різних видів МД (О. Б. Бігич, І. Л. Бім, В. А. Бухбіндер, Л. В. Гайдукова, О. В. Калімуліна, О. Г. Квасова, О. О. Кнурова, Т. І. Олійник, Ю. І. Пассов, І. В. Попова, І. О. Сімкова, В. Л. Скалкін та інші); досліджено особливості навчання культури міжособистісної комунікації (Т. М. Астафурова, Є. М. Верещагін, Л. Я. Зєня, О. Л. Красковська, Ю. Б. Кузьменкова, М. Л. Писанко, С. В. Соколова, О. Б. Тарнопольський, М. О. Фаєнова та ін.).

Дослідники (М. В. Баришніков, Н. Л. Замкова, І. В. Коломієць, С. С. Коломієць, С. В. Лимова, Л. Я. Личко, Р. Ю. Мартинова, О. М. Сорока, І. В. Чірва) розглядають процес формування ПОІКК з урахуванням відмінностей у сферах спілкування, професійних ролях, мовному і мовленнєвому матеріалі. Про особливості та переваги технології навчання другої ІМ після першої, подолання явища інтерференції, а також використання першої ІМ для вивчення другої ІМ зазначено в роботах А. О. Анісімової, Л. О. Калашнікової, Н. М. Марченко, І. М. Мельник, О. О. Молокович, О. В. Пінської, Т. А. Пустовалової, О. О. Савчук, А. В. Щептилової та ін.

Останніми роками значна увага у навчанні майбутніх фахівців ІМ, формуванні у студентів нелінгвістичних ВНЗ іншомовної компетенції, приділяється використанню інтернет-ресурсів (О. Б. Бігич, М. А. Бовтенко, А. Л. Буран, М. С. Гришина, Л. Я. Зєня, С. В. Радецька, П. І. Сердюков, Л. І. Скалій, Н. Д. Угринович, С. А. Фомін, Н. С. Форкун, Є. В. Якушина, М. С. Dason, A. Dillon, C. Kramsch та ін.).

Проте, незважаючи на розмаїття наукових праць з професійно орієнтованого навчання, питання психолінгвістичних засад формування ПОІКК майбутніх працівників туристичної сфери залишається недослідженим.

Соціальне замовлення суспільства на туристичних менеджерів, які б володіли НМПС, як другою ІМ після англійської, а також необхідність створення нових навчально-методичних матеріалів з комп'ютерною підтримкою для професійно орієнтованого навчання другої ІМ в контексті кредитно-модульної системи та потреба в розробці науково обґрунтованої технології формування ПОІКК другою ІМ із залученням електронних засобів навчання зумовили вибір теми нашої наукової розвідки "Психолінгвістичні засади формування професійно орієнтованої іншомовної комунікативної компетентності майбутніх працівників туристичної сфери".

Виклад основного матеріалу. Професійна підготовка майбутніх фахівців туристичної сфери включає в себе наступні компоненти: пізнавальний, функціональний, діяльнісний, особистісний. При цьому: пізнавальний компонент відображає зміст професійної підготовки фахівців сфери туризму; функціональний – професійну підготовку фахівців сфери туризму до виконання професійних функцій; діяльнісний – професійну підготовку майбутніх фахівців сфери туризму до здійснення різних видів професійної діяльності в умовах реального виробництва; особистісний – формування особистості фахівця сфери туризму, його особистісних якостей та професійної культури.

Теоретичне обґрунтування моделі ступеневої іншомовної багатомовної туристичної освіти та методики організації навчально-виховного процесу в умовах навчально-науково-виробничого комплексу "Туризм, готельне господарство, економіка і право" здійснюється на основі врахування її цільового, процесуального, науково-методичного, управлінського та результативного компонентів [7–9].

Реалізація концепції неперервної іншомовної туристичної освіти потребує нормативно-правового, організаційного, науково-методичного, інформаційного, матеріально-технічного, фінансового та кадрового забезпечення.

Під професійною готовністю ми розуміємо інтегративне особистісне утворення, яке включає в себе професійну спрямованість, професійно значущі якості, знання та уміння. У професійній готовності слід виділити наступні компоненти психолінгвістичних засад: мотиваційний, когнітивний, комунікативний, емоційно-вольовий та практичний. На основі аналізу літератури серед рівнів готовності до професійної діяльності ми визначили: репродуктивний, реконструктивний, реконструктивно-творчий етапи.

Слідом за О. І. Уланович вербальну організацію та вербальну поведінку студентів нелінгвістичного ВНЗ в процесі вивчення другої ІМ після першої ми розглядаємо як предмет структурованого дослідження психолінгвістичних засад формування ПОІКК майбутніх працівників туристичної сфери НМПС.

На наш погляд, за такого психолінгвістичного утворення ми маємо можливість досліджувати питання мовленнєвої здатності, мовної свідомості, мовленнєвого розвитку студента, механізмів породження і сприйняття мовлення, когнітивні процеси, дослідження мовленнєвої поведінки мовної особистості, питання, пов'язані з комунікацією (вербальною, міжкультурною тощо).

Структура психолінгвістичних підходів у межах формування ПОІКК НМПС продуктивних видів МД має наступну послідовність: 1) розроблення загальних теоретичних моделей породження і сприйняття мовлення; 2) вивчення імовірнісної структури мовленнєвих процесів; 3) дослідження вербальних асоціацій; 4) визначення факторів розпізнавання мовлення; 5) дослідження та опис мовлення другою ІМ; 6) вивчення проблем психолінгвістики тексту; 7) розроблення загальнотеоретичних проблем етнопсихолінгвістики та проблем мовленнєвого впливу першої ІМ; 8) дослідження феномена мовної особистості.

Успіх професійної діяльності майбутнього туристичного менеджера значною мірою визначається рівнем його міжкультурних комунікативних спроможностей, які охоплюють мовні, паравербальні, ілокутивні, інтеракційні, соціокультурні, міжкультурні знання, уміння і навички [3, с. 65–67; 4].

До особливостей відбору та організації навчально-методичних матеріалів для дистанційного навчання слід віднести ті змістові одиниці, які відповідатимуть наступним вимогам. Зміст матеріалів дистанційного навчального курсу з вивчення НМПС як другої ІМ після англійської повинен бути націленим на вивчення основ сучасної теорії міжкультурної комунікації, актуальних досліджень природи комунікативних процесів, ознак і чинників комунікативної вправності та причин комунікативних невдач. Усе це допоможе майбутньому працівнику туристичної сфери глибше зрозуміти специфіку комунікативних явищ, легше орієнтуватися в комунікативному процесі, узгоджувати свої комунікативні цілі і наміри, добирати моделі мовленнєвої поведінки до умов фахового спілкування, виявляти та нейтралізовувати комунікативні проблеми, посилювати свою комунікативну позицію.

Двомовна іншомовна взаємодія (двох мовних систем у межах єдиного колективу носіїв обох ІМ) має комплексний характер: по-перше, це взаємодія функціонування двох ІМ у процесі реалізації суспільно-комунікативних професійних потреб (функціональна взаємодія), по-друге – взаємодія структур НМПС (як другої ІМ) і англійської (як першої ІМ), що контактують у межах колективу носіїв двох систем комунікації (структурна взаємодія). Зрозуміло, що структурна взаємодія певною мірою залежить від функціональної, оскільки сфери і ситуації спілкування характеризуються різними умовами контактування мов, різними показниками їх використання, актуальності певних фрагментів чи окремих одиниць мовних систем. Результатом функціональної взаємодії є існування різних за обсягом використання двох іншомовних сфер і ситуацій спілкування, структурна взаємодія веде до змін у функціонуванні певних мовних одиниць. Наслідки міжкультурної взаємодії структур двох суміжних ІМ простежуються практично на всіх рівнях, але найбільший інтерес для досліджень взаємодії соціальних та структурних факторів становить слововживання, оскільки лексика має тісні і розгалужені зв'язки з позамовною дійсністю.

При цьому слід зазначити, що стратегії оволодіння другою ІМ практично не відрізняються від стратегій сприйняття та породження мовлення першою ІМ. Із позиції стратегій процесу оволодіння НМПС значущості набувають такі аспекти психолінгвістичних підходів: 1) навчання трактується як активний і динамічний процес, протягом якого індивіди використовують різноманітну інформацію та стратегічні способи її обробки; 2) друга ІМ розглядається як складне когнітивне вміння, що корелює з іншими вміннями зберігання та засвоєння інформації; 3) навчання НМПС трактується як рух уперед від розуміння та активного маніпулювання фаховою інформацією до повної автоматизації користування другою ІМ; 4) поняття стратегій ґрунтується на теоретичних дослідженнях когнітивних процесів і має великий вплив на результати іншомовного навчання в цілому.

Висновки. Проблематика багатомовності та міжкультурних взаємодій у процесі вивчення другої ІМ знаходиться у фокусі уваги лінгвістів, психологів, педагогів відповідно до динаміки когнітивних підходів в описі мовних явищ та мовленнєвих процесів. Одним з основних об'єктів сучасних досліджень багатомовності постали психолінгвістичні стратегії оволодіння НМПС як другою ІМ після англійської. Тому основними положеннями контрастивних психолінгвістичних засад щодо формування ПОІКК майбутніх працівників туристичної сфери є: акцентуація на відмінностях між двома суміжними ІМ, що вивчаються, – це зумовлює відповідні психологічні особливості оволодіння першою та другою ІМ; навчанню НМПС як другої ІМ повинен передувати контрастивний аналіз систем рідної та першої ІМ із метою виявлення фактів збігу та розбіжностей і запобігання інтерференції.

Перспективи подальших наукових розвідок ми вбачаємо у розгляді стратегій опанування другої ІМ після першої як специфічних шляхів до обробки фахової інформації, що зумовлюють розуміння, засвоєння та збереження інформації в пам'яті майбутніх туристичних менеджерів.

Література

1. Азимов Э. Г. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам) / Э. Г. Азимов, А. Н. Щукин. – М. : ИКАР, 2009. – 448 с.
2. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти : вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. С. Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
3. Калмыкова Е. И. Реализация взаимодействия лингвистической и коммуникативной компетенции / Е. И. Калмыкова // Сб. науч. тр. МГЛУ. – М., 1999. – Вып. 431. – С. 65–67.
4. Куранова С. І. Основи психолінгвістики : навч. посібник / С. І. Куранова – К. : ВЦ "Академія", 2012. – 208 с.
5. Окопна Я. В. Алгоритм формування професійно орієнтованої іншомовної комунікативної компетентності у майбутніх фахівців туристичної сфери (німецька мова після англійської) / Я. В. Окопна // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки : зб. наук. праць. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. – Вип. 24. – С. 62–70.
6. Окопна Я. В. Соціолінгвістичні засади формування професійно орієнтованої компетентності у майбутніх туристичних менеджерів німецькою мовою як другою іноземною / Я. В. Окопна // Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія "Педагогічні та психологічні науки" / голов. ред. В. В. Райко. – Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2014. – № 1 (70). – С. 98–109.
7. Освітньо-кваліфікаційна характеристика бакалавра напряму підготовки 6.140103 "Туризм" галузі знань 1401 "Сфера обслуговування", кваліфікація: бакалавр з туризму 3414 "Фахівець з туристичного обслуговування", 3414 "Екскурсовод" / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України. – К., 2012. – 36 с.
8. Освітньо-професійна програма підготовки бакалавра напряму 6.140103 "Туризм" галузі знань 1401 "Сфера обслуговування": наказ МОН України від 08.11.2010 № 1059 (зі змінами згідно з наказом Міністерства освіти і науки України, Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи та Державного комітету України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду від 21.10.2010 № 969/922/216).
9. Освітньо-професійна програма підготовки бакалавра, спеціаліста, магістра галузі знань 1401 "Сфера обслуговування", напряму 140103 "Туризм": вимоги до спеціалізованих лабораторій та кабінетів / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Науково-методична комісія зі сфери обслуговування. – К., 2011. – 12 с.
10. Програма з англійської мови для професійного спілкування / кол. авт.: Г. Є. Бакаєва, О. А. Борисенко та ін. – К. : Ленвіт, 2005. – 119 с.
11. Рамкова програма з німецької мови для професійного спілкування для вищих навчальних закладів України / кол. авт.: С. М. Амеліна, Л. С. Аззоліні та ін. – К. : Ленвіт, 2006. – 90 с.
12. Теорія і практика формування іншомовної професійно орієнтованої компетентності в говорінні у студентів нелінгвістичних спеціальностей : колективна монографія / заг. і наук. ред. О. Б. Бігич. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2013. – 383 с.